

A NÉPSZOKÁSOK LELKI DINAMIKÁJA.

A magyar népszokások még ma is gazdag anyagot nyújtanak a leíró néprajz és az összehasonlító etimológia számára. A pszichológus, tehát az élet vitális erőit kutató számára azonban még fokozottabb varázssal bírnak a parasztkultúrának a népszokásokban jelentkező és lényegileg társadalmi törvényei. Különösen, mikor olyan társadalmi rétegről van szó, amely jóformán kezeink közt éli át egyik legnagyobb átalakulásának válságos perceit. Érezzük, hogy most még megragadhatjuk azt a pillanatot, amikor a még élő, ősi kollektív formák mögött felfedezhetők azok a vitális erők, amelyek e formákat létrehozták és életbentartották, de talán holnap már nem lesznek kielemezhetők a legprecízebb lejegyzésekből sem. Másrészt viszont éppen a mai alakulás vizsgálata teszi lehetővé azoknak a dinamikus erőknek a megismerését, amelyek a társadalmat a haladás útján előbbrehajtják. Azokat az erőket, melyek a régi törvények elkopását és új társadalmi törvények születését teszik szükségessé.

Először tehát, amennyire terünk engedi, a régi szokások rövid áttekintését és a mögöttük rejlő lelki törekvések analizisét kíséreljük meg, majd a mai alakulás tanulságait igyekszünk levonni. A szokások ismertetésénél csak a szükséges példákra szorítunk s ezekben az esetekben is a lélektani szempontból fontos mozzanatokot hangsúlyozzuk. A szokások elemzésénél is lélektani alapokat keresünk, nem pedig az eredet gyökérszálaikat.

Új, lélektani szempontunknak megfelelően a népszokás fogalmát bővitenünk kell.

Nemcsak az egy rendkívüli alkalmak ünnepélyes átélésének a közösség által megszabott formáira szorítunk, tehát nemcsak a kiemelkedő élettényekhez kapcsolódó szokásokat

vesszük figyelembe,¹ hanem azokat is, melyeket időben előre nem várható események tűznek napirendre. De itt is csak abban az esetben beszélhetünk szokásokról, ha a közösség már kötött formát teremtett számukra. Idetartoznak elsősorban a praktikák, rontások, kuruzslások. A népszokások tárgyilag igen különböző eseményekhez, a paraszti élet legkülönfélébb élettényeihez kapcsolódnak, közös vonásuk úgyszólván csak formai: tehát a kötöttség. A leíró néprajzban számontartott valamennyi népszokás nem más lényegileg, mint a paraszti élettények kötött formájú, mégpedig a közösség által életre hívott, vagy legalábbis elfogadott és szentesített, szabályozott átélési formája. Nyilvánvaló tehát, hogy a népszokás fogalmát az egyéni, gazdasági, mitikus élet szabályosan visszatérő vagy váratlan kiemelkedő eseményeihez fűződő kollektív átélési formákon túl a paraszti életnek minden élettényéhez kapcsolódó kollektív átélési formájára is ki kell terjesztenünk, akár hétköznapi és esetleg fel sem tűnő, akár a felsorolt életsíkok valamelyikén jelentős esemény legyen is az. Igaz, hogy e kiterjesztéssel az egyszerű mindennapi, szürke cselekvésforma és az ünnepi szokások közt csaknem elmosódik a határ, de viszont elértük azt is, hogy a népszokásokat a legteljesebb mértékben a valóságos életbe ágyazottan láthatjuk. Az ünnepi és a mindennapi cselekedetek közti határ elmosásával nem hamisítjuk meg a parasztkultúra lényegét, sőt közelebb jutunk hozzá, mert a paraszti cselekvés hétköznapi és ünnepi formái közt csak lelki beállítódottságban van különbség, nempedig műfajilag. Hiszen éppen az a lényege a népi szokásoknak, hogy azok öntudatlan élettények, nempedig differenciált, drámai

¹ Az egyéni életben kiemelkedő élettény a születés, felnőtté érés, házasság és a halál, melyeket a parasztság szabályozott, kötött forma szerint ünnepel meg, mint pl. a legényavatás, lakodalmi szokások, halotti tor stb. A gazdasági élet kiemelkedő eseményeihez kapcsolódó szokások, pl. a búzaszentelés, aratóünnep, szüreti multságok, fosztóka, fonóka stb. A harmadik, igen jelentős csoport a mitikus kultuszok, mint a betlehemezés, háromkirályjárás, gergelyezés, balázsolás, pünkösdlés stb. Ezeknek a szokásoknak mitikus magját legtöbbször a keresztény vallás szolgáltatja, de felfedezhető bennük igen sok ősi, pogány mitikus elem is, amint ezt majd később, a példák részletes tárgyalásánál látni fogjuk.

alkotások. A népi szokás nem műfaj, hanem éppen olyan természetes és nem művészi szándékkal életrehívott életforma, mint a legegényibb cselekedet. Pusztán formájában egyezik meg esetleg a differenciált városi kultúra drámai műfaji követelményeivel, céljában és funkciójában nem. Még csak azt sem mondhatnók, hogy az ünnepi népszokásokat a hétköznapi szokásoktól az különböztetné meg, hogy míg a naponként ismétlődő szokások egyszerű gazdasági vagy egyéb szükségletek kielégítését szolgálják, addig az ünnepi szokások önmagukért pusztán a játékos kedvet, a szórakozást vagy az önmagáért való szépet szolgálják, tehát nem gyakorlati szükség kielégítésére valók. A paraszti élet ünnepi felszabadulásai alkalmával a játékoság, a változatosság igényét szolgáló szórakozás épügy primer szükségletet elégít ki, mint a munkanapok szokásainak bármelyike. Különböben is, az ünnepi szokások csaknem mindegyikénél felfedezhető még ma is az önmagáért való kultuszon kívül valamely más, egyéni, gazdasági vagy mitikus tendencia. A népszokások tehát a paraszti élet egyéb cselekedetétől egyszerűen csak kötött, kollektív formájukban különböznek. Éppen ezért a szokások körébe tartozó cselekedeteket is legcélszerűbben úgy csoportosíthatjuk, mint a paraszti élet más cselekedeteit, mégpedig lélektani szempontunknak megfelelően aszerint, hogy mely alapvető tendenciák szolgálatában állanak. Ezek az alapvető tendenciák az emberi lélek általános, primer törekvésének, az önkifejtésnek, a speciális paraszti élet hatása alatt kifejlődött formái. Az önkifejtés tendenciája, mint legvégső alaptendencia a paraszti élet során három alapvető tendenciára: az önfenntartás, a fajfenntartás és az előbbre jutás tendenciáira differenciálódott, melyek a különböző szükségletek és tapasztalatok hatása alatt természetesen további ú. n. szuperonálódott tendenciák formájában valósulnak meg. — A tendenciát az különbözteti meg az ösztöntől, hogy míg az ösztön az adott helyzettől nem befolyásolhatóan, mindig meghatározott mechanizmus szerint jelentkezik, addig a tendencia a körülményeknek megfelelően plasztikusan alkalmazkodva cselekszik. Számunkra csakis a tendenciák szerinti osztályozás kívánatos, mert hiszen az ösztönök mindenkiben egyformán működnek, ott nem beszélhetünk paraszti ösztönről, vagy városi

ősztőről, míg a tendenciák plaszticitásuknál fogva, — éppen azokat a különbségeket mutatják, melyek ugyanazon lappangó, objektív életes törekvéseknek a különböző emberi közösségekben való alakulását jelentik.

Az egyik ilyen alaptörekvés az *önfenntartás* tendenciájának a speciális paraszti életkörülmények közt kialakult formája, mely a termelő munkában jut kifejezésre. Ez a termelő munka a paraszti tevékenység bármely ágát tekintve — földművelés, állattenyésztés, halászat, erdőgazdálkodás stb. — mindenütt elsősorban emberi energia felhasználásával a természet szerves fejlődéséhez kapcsolódó termelést jelent. Tekintve azt, hogy természettel való munkálkodás a természethez való nagyfokú alkalmazkodást is kíván s tekintve továbbá, hogy a természet évenként szabályosan megismétlődik, ezzel már eleve alkalom nyílik a szokások kialakulására. Az egyes jelentős természeti eseményekhez fűződő szokások közül megemlítünk néhányat. Téli napfordulóhoz elsősorban a pásztorok körében fűződnek szokások. Ilyenkor szokás vesszőnyalábot, varázsvesszőt kötni. Aki ebből a varázsvesszőből szálat húz s tavasszal először ezzel hajtja ki a jószágot, annak az állatai termékenyek lesznek. De szokás az is, hogy a téli napfordulókor ezzel a vesszőnyalábbal ráhúznak a pásztorra, mire az ugrálni, táncolni kezd, hogy frissek legyenek az állatai. Tavaszkezdő szokás a most már keresztény ünnephez, húsvéhoz kapcsolódó, helyenkint még mindig divatos hangos, lármás felvonulás. Kereplővel, rossz bádogedénnyel, csengőkkel, kolomppal vonul fel a falu legényifjúsága és hangos kerepeléssel, zörgéssel, kolompolással úzi el a rossz szellemeket, hogy a következő esztendő zavartalan legyen. A tavaszi búzaszentelés — mely már teljesen keresztény formák között megy végbe — célja ismét gazdasági; áldást, bő termést kér. Természetes, hogy a földművelő parasztok esztendejük legnagyobb eseményét, az aratást is megünneplik. Az arató és szüreti szokásoknak a formája lassan átalakul s a falusiak modernizálódó tendenciájának megfelelően arató és szüreti bálökká módosulnak, mely alkalmakkor a régi szokásos mondókák elmaradnak, csupán a bál helyiségének díszítése fejezi ki az alkalmi jelleget.

Az eddig felsorolt példák a kiemelkedő alkalmak szokásai.

Eredetük többnyire igen régi, gyakorlatuk ma már legtöbbször mechanikussá vált, úgyhogy tulajdonképpen funkciójukat igen sokszor maguk a parasztok sem ismerik. Jelentőségük lassanként elkopik, használatuk egyre ritkábbá válik s igen sok helyen teljesen kimennek a divatból. Mégis nyilvánvaló, hogy egyikük sem öncélú játszadozás, hanem mindegyikük a termelő munka akciókörének szolgálatában áll. Számos szokás szolgálja még a termelő munkában megnyilvánuló öfenntartás tendenciáját. Az egyszerűbb praktikáktól kezdve, a fel sem tűnő, hétköznapi cselekedetekig. Ilyen egyszerűbb praktika az, amikor a vető gazda a vetőabroszba pénzt köt, hogy az elvetett mag gazdagon fizessen. Vagy az, hogy karácsonybőjtkor abroncsból etetik a tyúkot, hogy sokat tojjon. Mindezek a szokások azonban ma már kiveszőfélben vannak, mégpedig éppen azért, amiért nekünk egyáltalán feltűnnek, vagyis mágikus jelentőségük miatt. Nemcsak azért, mert az erkölcsi és intellektuális népművelés üldözi őket, hanem azért is, mert ma átalakulófélben van az az egész paraszti világszemlélet, ahol ezeknek a mágikus cselekedeteknek még valóságos hit volt az alapja és ezek a szokások reális funkciót teljesítettek. Éppen az a tény, hogy a mai racionálisabb világnép kialakulásával ezek a szokások eltűnnek, bizonyítja azt, hogy nem pusztán formalizmus voltak. A változott körülmények közt is természetes funkciót teljesítő szokások azonban még ma is érvényben vannak s maradnak is, amíg az őket szükségessé tevő gazdasági forma is át nem alakul. Ezeket azonban kevésbé szokás észrevenni, éppen természetességük folytán. Ilyen élő népszokás még a nem industrializált és nem racionalizált termelés csaknem minden mozzanata. Így pl. kötöttebb formájú cselekedetet, mint a kemencében való kenyérsütés, alig lehet elképzelni. Ideje is csaknem általánosan a szombat reggelben van meghatározva. Az alföldön pl. péntek este, holdfeljötte után kell bekovászolni. Szombat reggel közvetlenül a kemence befűtése előtt szabályos mozdulatokkal szakítja le a kenyeret a gazdasszony s rendszerint hat szakajtóba rakja. Teljesen kialakult szokás szerint kb. egy órán keresztül fűti a kemencét, mikor az alja már világít, kicsi lángosokkal megpróbálja, hogy vájjon eléggé átfűtött már, azután a kemence alját a szén vonó és vizes seprű segítségével kitisztítja, a lapát-

tal szabályosan beidegzett mozdulatokkal behányja a kenyeret, a kemence szája elé helyezi az «előtéb» s végül áhítatosan keresztet vet a kemencére, hogy a sütés sikerüljön. Az új kenyeret is előbb megkeresztezi s csak azután szegi meg. Az, hogy itt minden mozzanat indokolt, nem választja el lényegileg a fentebb említett szokásoktól, mert hiszen azok minden mozzanata is indokolt volt abban az időben, amelyben kialakultak. — Ugyancsak kötött formája van annak a mozdulatnak, mellyel a juhász fejskor elkapja az akolba igyekvő juhnak a bal hátsó lábát és ugyancsak szabályok szerint folyik le az a festői képek sorát nyújtó esemény, mikor a csikósbojtár itatáshoz összetereleli a ménest.

De nemcsak az egyes cselekvésformáknak, hanem egy egész munkanapnak, egy egész esztendő termelési munkájának, egy gazdasági közösségen belül az egyes egyének, sőt az egész közösség életformájának is szokásjellege van. Ezek a szokásjellegek természetesen vidékenként változnak, de hiszen épúgy változnak, variálódnak az ünnepi szokások is. Egy-egy közösségen belül csaknem rítusszerűen történik a felkelés, a reggeli teendők ellátása, a reggeli csak többórai munka után, mintegy kiérdemelve következik stb. Hogy ezek a szokásformák mennyire kötelezőek a mindennapi életben is, kitűnik abból, hogy ha valaki áthágja, hosszantartó sűgás-bűgás keletkezik a szomszédok között, a közösség rögtön észreveszi az eltérést. Ha pl. egy menyecske hétköznapi vasaltba öltözik, vagy hétköznapon tésztát süt stb., ez rögtön feltűnik s a közösség helytelenítése mutatja, hogy itt egy szokás megszegéséről van szó. Mert nemcsak a munkamódot, hanem az öltözködést, étkezést, lakásvizonyokat is szokások szabályozzák, mégpedig olyan szabályok, melyek valaha természetesen nőttek ki a közösség akkori helyzetéből, ma azonban néha már merev formákká váltak, így pl. a helyes táplálkozásra való reánevelésnek gazdasági okok mellett éppen ilyen szokásjellegű akadályai vannak, éppen úgy, mint ahogy egyik felvidéki falu lakosait nem lehet leszoktatni arról a helytelen gazdasági eljárásról, hogy kapaláskor ne töltsék fel a kukoricát. Semmi más nem szól emellett a helytelen gyakorlat mellett, mint az, hogy régi szokás.

A szokások a paraszti élet iratlan törvényei. Természetes, hogy életük másik dinamikus hajtóerejének, *a szerelmi tenden-*

ciának szolgálatában álló cselekedeteik körében is találunk népszokásokat. Vagy a mi terminológiánkkal kifejezve, szerelmi életüket is népszokások formáját öltött íratlan törvények szabályozzák. Szándékkal beszélünk szerelmi és nem fajfenntartó tendenciáról, mert a parasztok életében is igaz az a tény, amit a lélektan más közösségek életében beigazolt, hogy a szerelmi élet sokkal több, mint egyszerűen a fajfenntartás tendenciájának szolgálatában álló cselekedetek összege. Egyes teóriák szerint ugyan ez a gazdagabb és differenciáltabb tendencia csak az európai kultúra szülötte, nem volt meg mindig és esetleg nem örökéletű s állítólag a primitíveknél nem beszélhetünk olyan értelemben szerelmi életről, mint a mi kultúránkban. De még ha talán igaz volna is ez a teória, akkor is csak azt mutatná, hogy a mi parasztságunk ebben a tekintetben sem rokon a primitívekkel. Mint ahogy a következőkből kitűnik, a parasztnál bátran beszélhetünk gazdag szerelmi életről, ha ennek a formái különböznek is a városi kultúra formáitól. Talán még az a szokás áll legtisztábban csak a fajfenntartás szolgálatában, amit aprószentekelésnek neveznek. Ez abban áll, hogy aprószentek napján az apa kora reggel rügyező vesszővel odaáll gyermeke ágyához s megkérdi tőle «hányan vannak az aprószentek?». A válasz rendszerint zavart nevetés, mert az áldozat már előre tudja, hogy nem jó számot mondani, mert akkor annyiszor húznak reá, ahány számot mondott. De nem is követel választ az apa, hanem szó nélkül, vidáman megvesszőzi a gyermekét, főként a leányokat. Ennek a szokásnak az a jelentősége, hogy akit termőággal megvesszőznek, az maga is termékeny lesz. A már sokkal több hiedelmi alapból összetevődött húsvéti locsolásnak is az öntözéssel való termékenyítésvés az egyik jelentése. Az előbbi szokás már igen sok helyen kiment a divatból, hiszen, sajnos, a gazdasági helyzet következtében funkciója el is vesztette a jelentőségét. Bár egészséges és szép menyecskének még mindig az számít, aki sok és egészséges utódnak adhat életet, a sok utód azonban a legtöbb helyen már nem örömdetes esemény, hanem gond és teher. Ugyanebbe a körbe tartozó szokás a legényavatás is. Ez a szokás, mely régebben hosszú ceremóniákkal, jelvényekkel történt, egyszerűbb formájában még ma is igen elterjedt. Ma

legtöbb helyen csak abból áll, hogy az avatandó legény meghívja cimboráit, vagy esetleg a felnőtt legények vendégelik meg az avatandót s a kocsmában együtt mulatnak. Ennél az alkalomnál leánynak, asszonynak jelen lenni nem szabad. Amint ennek a szertartásnak a jelentősége mutatja, ez a szokás már nem tisztán a fajfenntartás szolgálatában áll, mert a felavatás felszabadítást jelent az egész, gazdag, ártatlan örömmel teli szerelmi életre. Ettől kezdve szabad a legénynek formálisan is udvarolni, esténként leányokhoz járni látogatóba, nyilvános multságok alkalmával táncolni stb. A parasztok nehéz és kötött életében a szerelem jelenti egyben a legtöbb gyönyörűséget, szórakozást is. Sokszor valóban egészen ártatlan szórakozások formájában, melyeknek az erotika csak célt szab és még fokozottabb varázst biztosít. A szerelmi élet egyik első és igen fontos funkciója a csábítgatás, incselkedés, mely első sorban a leányok feladata. Ennek a feladatnak a szolgálatában álló szokásokat tekintve, úgy tűnik, mintha a leányok bájos és sokszor nem is leplezett mesterkedéseiben a legprimérbbe Éva-funkciók ölténének testet. Tisztán a csábítgatás, magakeletés és egyben szórakozás funkcióját tölti be a vasárnapok és ünnepnapok délutáni ú. n. karolása. Ez abban áll, hogy létánia után a tarka, pompás ruhákba öltözött leányok korok szerint csoportosulva, kézt kézbe fűzve körüljárják a falu templomát, vagy valamely főutcáját s közben hangos, *élenk* énekszóval hívják magukra a figyelmet. A legények a falhoz támaszkodva, vagy a kapuk melletti kis padon ülve, csoportokban szemlélik az előttük fel-alá sétáló, éneklő, ringójárású leánysereget. Ilyenkor folyik a válogatás, a bírálgatás, a legények egymásközti vitája, értékelgetése. De felhasználnak a csábítgatásra más, látszólag a termelő munka szolgálatában álló szokásokat is. Így pl. a fosztókát és a fonókat. Kukoricatörés után, mikor a nagy halom kukoricát a mezőről hajastól hazahordták, a legtöbb helyen nem egy-egy család tagjai végzik el a hántást, hanem a falu fiatalsága gyűlik össze, egyik este egyik, másik este másik háznál. Az öregek nem is vesznek részt a munkában, hanem amíg a fiatalok dolgoznak, ők a munka jutalmát, a főtt kukoricát és a bort készítik elő. Pedig a fiatalok számára nem ez a legfőbb jutalom, hanem a közben

lefolyó hancúrozás, játszás, a nagy halom kukoricahéj között. Eleinte csak a leányok jelennek meg s színlelve hozzálátnak a fosztáshoz, de még inkább az éles, hangos énekléshez. Ennek az a szerepe, hogy a sötét éjtszakában sétáló, ólálkodó legényeket odacsalogassa. Mikor már a legények is megjelennek — akik eleinte tettetett szégyenlőséggel csak az ajtóig merészkednek s a leányok unszolását várják —, csak akkor látnak igazán dologhoz, hogy a legények lássák ügyességüket. Lassan munkábaállnak a legények is s ekkor élénk versenyre kelnek, hogy ki előtt lesz nagyobb halom kukoricahéj. Hasonló okok alakították népszokást a fonás, szövés munkájából. A megtermelt és fonásra előkészített kendert vagy lent rendszerint nem otthon fonják meg az asszonyok és különösen nem a leányok, hanem a falu egy-két házánál összegyűlve, fonókat rendeznek. Itt is előbb a leányok jelennek meg, egy-két öregasszony felügyelete alatt s hangos hancúrozást, játszadozást, éneklést rendeznek, míg a legények meg nem jelennek. Abban a percben, mikor a legényeket odacsalta a hangos vígadozás, a leányok helyükre ugranak s nagy szorgalommal látnak munkához. Ha közben egy leánynak leesik az orsója, a mellette ülő legény felkapja s csak kiváltás ellenében adja vissza. A legtöbbször természetesen csókért. Ha már a legények jelen vannak, többé játékról nem igen lehet szó, csak apró incselkedésekről s közös éneklésről. Hosszas unszolás után valaki elkezd mesélni s ha jó mesélő akad, igen gyakran a hajnalba nyúlik a munka. Az eddig említett szokások a leányok szerepét mutatták. A legények szerepe csak a válogatás volt. Azonban a legények udvarlását is szabályozzák a népszokások. Ők rendszerint esténként járnak a leányos házakhoz. Vannak vidékek, ahol csak oda szabad bezörgetni, ahol világosság van s ilyenkor a legény csak az ablakhoz megy s gyufát kér. A leány erre befelé invitálja, mire a legény hajlandónak mutatkozik, bemegy a házba s ott elbeszélgetnek. Más vidékeken azonban csak akkor zörget be a legény, ha odabent már sötét van. Eleinte csoportosan járnak a legények, egy este több házhoz ellátogatnak, de ha már választottak, akkor rendszerint egyedül mennek a leányhoz, akit ekkor már szeretőjüknek neveznek. S valóban, több helyen a szó meg is felel a valóságnak. A fiatalok egymás hajlandóságát is kötött formák

szerint tudakolják. Vagy mátkatálat küld a leány vagy a legény a választottjának s ha az a csemegékkel megrakott tálat kiüríti és mással megtöltve küldi vissza, akkor a válasz igent jelent. Vagy pedig ú. n. rezesbokrétát, fémszálakkal díszített művirágcsokrot küldenek egymásnak, vagy pedig a leány kötényt hímez a legénynek s ha az vasárnap a templomban abban a kötényben jelenik meg, akkor a leány ebből tudja meg, hogy választása sikerrel járt. Az ilyen nyilvános formában történő választás — hiszen ebben az esetben pl. már az egész falu tudja a nagy eseményt — legtöbbször eljegyzést is jelent. Az a tény azonban, hogy egy leány akár formális, akár csak jelképes értelemben egy legény szeretője lesz, még nem jelenti azt, hogy házasság követi a barátságot. Hiszen éppen olyan helyeken, ahol még ezek a szokások életben vannak, ahol a régi parasztkultúra törvényei még uralkodnak, érvényes az a szokás is, hogy a házasság nem a fiatalok választása, hanem az öregek akarata szerint történik. Ennek természetesen gazdasági okai vannak, ami érthető is, mert a parasztesalád ezeken a helyeken még mindig kicsi, önellátáson alapuló gazdasági egység. Hogy a szerelem nem a házassággal kezdődik, sőt sok helyen nem is marad meg annak keretei között — különösen akkor, mikor a házasság nem a fiatalok választásának alapján történt — mutatja, hogy a parasztek szerelmi élete nem merül ki a fajfenntartás funkciójában. Ennél sokkal több, sokkal gazdagabb. Ezt számos, a szokások köréből való példával is illusztrálhatnók. E szokások is a valóságos élet szabályozására teremtdőnek, természetesen öntudatlanul. De ha egyszer kialakultak, akkor erejük vetekedik az írott törvényével. Így pl. vannak falvak, ahol a leánynyaság teljes bukást jelent, ahol a közösség ezt a tényt a legteljesebb mértékben elítéli. Ha egy ilyen közösségben valamelyik leánnyal mégis megtörténik, akkor nincs többé maradása abban a faluban, vagy ha ott is marad, szó sem lehet arról, hogy valaki falujabelihez férjhez mehessen. Még azt is rossz néven veszik, ha idegen falu legénye feleségül veszi. Az különben is általános szokás, hogy egy falu lakói egymás közt házasodnak, de vannak falvak, ahol ezt a szokást olyan szigorúan veszik, hogy ha véletlenül egy leánynak idegen falubéli legény udvarol, akkor a legényt este meg-

lesik s alaposan megverik. Ha pedig a legény a falu báljába is elmerészkedik, akkor ebből rendszerint véres verekedés keletkezik. Ha pedig a leány is vonzódik az idegen legény felé, akkor éjjel a leány kenderét lekaszálják s ezzel úgyszólván jóvátehetetlen kárt okoznak neki. De még nagyobb a szégyen, amit ez a cselekedet jelent, mely a szokástól való eltérésnek a közösség által való megbosszultatását jelenti. Viszont a szokásoknak az élethez való plasztikus alkalmazkodását mutatja az a körülmény, hogy egyes falvakban vagy főként mezővárosokban, ahol tehát nagyobbak a vagyoni különbségek, a szegényebb rétegek leányai számára a leányanyaság semmi szégyent nem jelent, míg ha gazdagabb leány bukik el, nála ez vagyoni kategóriájából való biztos kiközösítését vonja maga után. Az élet szüli és az élet alakítja a szerelmi életet szabályozó szokásokat is. Egyes, számunkra exotikusabb szokás elmúlásán kár keseregni, mert az elmúlás rendszerint az illető szokás által teljesített funkció fölöslegessé válását, vagy átalakulását jelenti.

A paraszti élet harmadik nagy hajtóerejét a *magasabbra való törekvés tendenciájának* nevezhetnők. Természetesen ez a tendencia is, mint az előző kettő, lényegileg megegyezik minden más emberben is élő tendenciával, pusztán csak sajátos formája, megnyilvánulási módja vált parasztivá. Az emberi életnek ez a törekvése is különböző, ú. n. szuperponálódott tendenciák formájában nyilvánkozik meg, vagyis, hogy úgy mondjuk, több résztendenciává differenciálódott. Az előző kettőnél is kimutathatóak ezek a résztendenciák, csak hogy a körükbe tartozó népszokások természete szerint azonnal nyilvánvalóvá vált az alaptendenciával való összefüggésük. Ebben az esetben azonban az idetartozó népszokások nagyobb variációt mutatnak fel s lelki dinamikájukat csak akkor érthetjük meg helyesen, ha áttekintjük ennek a magasabbrendűség felé való törekvésnek, mint alaptendenciának a valóságban megnyilatkozó, differenciáltabb formáját. A paraszti életben a többretörekvést elsősorban is az öndokumentáció tendenciája szolgálja. A magasabbra való törekvésben benne van az önérvényesítés vágya. Ez azonban — különösen a közösség szeme előtt élő parasztnál — legtöbbször nemcsak a meglévő értékeknek, hanem lehetőleg minél többnek a megmutatását, reprezentálást is jelenti. Ez az adequát vagy

sokszor a valóságnál többet mutató látszat szolgálatában álló, öndokumentáló tendencia azonban csak egyik, bár nem lényegtelen alkotóeleme a többretörekvés tendenciájának. A másiknak, a valóságos többretörekvésnek, szintén igen sok formája van, minthogy azonban a népszokásokban főként egyik formája jut kifejezésre, ezért jelen esetben csak ennek a megemlítésére szorítkozunk. Ez pedig a magasabbrendű, természetfeletti erők kultusza, akár a hozzájuk való felemelkedési vágy, akár csak a velük való kapcsolat keresésének formájában.

Az először említett öndokumentáció szolgálatában álló szokások jelentősége önmagában nem érthető meg, ha nem említjük meg az idetartozó és elsősorban ünnepi szokások, ünnepi életformák hétköznapi megfelelőjét. Az öndokumentáció körébe tartozó szokások legtöbbször valami önleplező alkalmat keres, valami más életfunkcióhoz, mint ürügyhöz kapcsolódik. Ilyen alkalom például a születés. Különösen nagy esemény egy családban az első gyermek születése. Ilyenkor az asszony betegágyát mintegy sátorral takarják el, ami abban áll, hogy a mennyezetes ágyat függönyszerűen ú. n. sátoros lepedőkkel veszik körül. Ezeknek a sátoros lepedőknek egyik hivatása eredetileg az volt, hogy a beteg asszonyt és az újszülöttet a rontó szellemek elől elzárják. A szokás azonban még ma is, olyan helyeken is fennmaradt, ahol a rontó szellemekben már alig hisznek. Ez a szokás itt már más, az öndokumentálás funkcióját teljesíti. Ugyanis az ilyenkor felakasztott sátoros lepedők gazdag szőttés díszítése és széles csipkéje a család vagyoni helyzetét igyekszik, mégpedig rendszerint a valóságot túlozva dokumentálni. Ilyenkor, a szülés után 5—6 napig a beteg asszony élelméről nem a család, hanem a rokonok vagy a komák gondoskodnak, akiknek ez szintén jó alkalom arra, hogy «kitegyenek magukért». A szokottnál sokkal drágább és finomabb ételeket hoznak a betegnek, mégpedig szintén díszes, sátoros lepedőbe kötve a cifra edényeket, a komatálat. Ezek a díszes lepedők szomorú ellentétben állanak a család mindennap használt ágyneműjével, mely nemcsak hogy nem díszes, hanem néha még a tisztaság elemi követelményeinek is alig felel meg. Mégis, a legszegényebb leány is kap férjhezmenetele alkalmával 5—6 ilyen lepedőt, melyeket azután egész életében legfeljebb 2—3

alkalomkor használ. Másik öndokumentációs alkalom a lakodalom. Az ételek minősége és sorrendje vidékenként más és más, de mindenütt kötelező formában elő van írva. E szokás igen súlyos anyagi áldozatot követel, mert egy-egy lakodalomban az egész falu, vagy nagyobb helység esetén az egész utca vendégeskedik, ami rendszerint többszáz embert jelent. Az a gazda, aki egész életében úgyszólván még a szájától is elvonja a falatot, hogy az állatait jókarban felnevelhesse, ilyenkor habozás nélkül vág le disznót, birkát, borjút, sőt néha ökröt is; a kacsák, libák, tyúkok nagy seregéről nem is beszélve. Abban a parasztszalámban, ahol sülttészta legfeljebb vasárnap ha kerül az asztalra, ilyenkor tekenőszámra sütik az apró tésztát, kalácsot, tortákat. De nemcsak a család, hanem a rokonság is kiveszi a részét az áldozatból, mindenki hoz egy-egy sült kakast, mégpedig hagyományos módon színes papirosba csomagolva, tarka pántlikákkal feldíszítve. Hogy ezeknek a cifraságoknak (ma már csak az etnológusok által ismert jelentésükön kívül) ma is van eleven, mégpedig öndokumentáló funkciójuk, kitetszik abból az öntelt mosolyból, mellyel a készítő gazdasszonyok az egész nap szemlére kitett cifraságokra tett megjegyzéseket lesik s ahogy este büszkén lépkednek, mikor fáklyafény mellett hosszú menetben, a menyasszony kíséretében a vőlegény lakására szállítják őket. Az ilyen alkalmakkor tapasztalható pazarlást azonban nem szabad elhamarkodva feleslegesnek minősíteni. Annak a parasztnak ugyanis, aki egész esztendőben s az esztendők egész hosszú sorában, napról-napra egyéni igényeinek legteltesebb elfojtásával képes a maga munkáját ellátni, szüksége van olyan alkalmakra, mikor nem ő szolgálja a természetet, hanem a miliót állítja be saját énjének szolgálatába. Az, aki nehéz munkája mellett sokszor napokig alig eszik főtt ételt, kell, hogy egyszer-egyszer dúskálhasson az ételben. Ugyanez az ellentét, a látszólag érthetetlen pazarlás és a legnagyobb igénytelenség párosul öltözködésükben is. Egy-egy díszes templomi felvonulás százakat érő ruhákat varázsol ugyanazokra az emberekre, akik mindennapi munkájukat csaknem rongyokban látják el. A Nagyhortobágy egyik pásztorbojtára, akinek egész évi fizetése az igénytelen ellátáson kívül 120 P, ebből 105 pengőt adott ki egyetlen cifraszűrért. A pásztoroknak ezt a cifrázkodó szokását megérti az,

aki ismeri ezeknek a pásztoroknak nehéz és egyhangú életét. Az év nyolc hónapján keresztül legeltetnek kint a Hortobágyon s az éjszakát épügy, mint a vihart a szabad ég alatt viselik el. Egyetlen menedékük nagyszélű kalapjuk, melynek karimáját rossz idő esetén lefelé hajlítják. Ő maguknak rendszerint semmi menedékük nincsen az idő viszontagságai elől, de állataiknak mesterséges erdőt ültetnek, hogy oda menekülhessenek. Egész nap egyedül, legfeljebb csak az esti itatásnál találkozva más pásztorokkal, naponta egyszeri meleg, egyhangú koszton élve, egész életükkel munkájukat, az állatgondozást szolgálják. — Szükséges tehát, hogy legyen az életnek egy olyan területe is, ahol saját emberségüket dokumentálhatják. Valószínű, hogy egyéb okok mellett ez az életmód is erősen hozzájárul ahhoz, hogy a férfi népviseletek közül a pásztoroké a legdíszesebb.

Ugyanebbe a körbe tartozik a vendéglátás szokása is. A paraszt vendégét, különösen a városi látogatót megtiszteltetésből a tisztaszobába vezeti. Ez a tisztaszoba, mely minden jobbmódú gazda házának egyik legfontosabb helyisége, — tisztán a reprezentálás célját szolgálja. A falak cifra, festett tányérokkal vannak teleaggatva, melyeket talán sohasem használnak más célra, mint díszítésre, mindamellett, hogy a család rendszerint közös tálból, vagy legalább is igen egyszerű edényből eszik. Itt áll a vendégágy is, melyben a díszes huzatú párnák csaknem a mennyezetig vannak felhalmozva, de ezt az ágyat is csak a vendégnek bontják meg. Ők maguk a konyhában, kamrában, istállóban vagy a szabadban hálnak s ágy is csak a gyermekeknek és az asszonyoknak jár. Még hosszan sorolhatnánk fel a paraszti élet poláris jelenségeit, de mindegyik ugyanazt a lappangó feszültséget mutatná, amely egyrészt a munkaközben való áldozatos magatartás, teljes, igénytelen alkalmazkodás, másrészt a mégis létező és érvényesülést kívánó változatosság-igény, önérvényesítés és öndokumentációs vágy kettősségéből fakad.

A magasabbrendűség látszatát szolgáló szokások mellett a valódi, objektív magasabbrendűségi törekvés szolgálatában álló szokások elsősorban a vallási élet köré csoportosulnak. — A parasztnak vallási életének lelki alapja igen összetett. Összefonódott, komplex érzelmekről és hiedelmekről van itt szó

s ezek működése olyan formákat teremtett, melyek a maguk teljességében nem illeszthetők be egy vallás kereteibe sem.

A katolikus parasztnak vallási szokásainak s ezek útján vallási életüknek ismertetését legméltóbban egy búcsúnak a leírásával kezdhethetjük. Erre a célra válasszuk ki a szegedi alsóvárosi búcsút. A búcsú színhelye egy sokszázéves templom. Kívül sima gótikus falak, bent dús barokk díszítés. Ezzel a kettősséggel mintegy szimbolizálhatjuk a paraszti búcsút is, melynek meghatóan egyszerű és nyers külsőségei izzó érzelmi túlfűtöttséget takarnak. A nép körében sok hiedelem fűződik ehhez a templomhoz s különösen az egyik Mária-képhez. A nép magáénak érzi ezt a templomot s méltán. A törökidő idején s egy múlt századi nagy árvíz katasztrófa alkalmával ide menekültek a parasztnak oltalmat keresni. Számos csodatételért is a templom iránt éreznek hálát. Ennek az érzésnek minden évben búcsú formájában adnak kifejezést. Messzi falvak lakói zárandokolnak el ide augusztusban, sok kilométert gyalogolva a nyári hőségben. Vagy a falu papja, vagy valamelyik idősebb parasztnak vagy paraszttasszony vezetésével indulnak neki a hosszú útnak. A búcsú előestéjén érkeznek a templom alá s tulajdonképpen a búcsú eredeti népi része ezen az estén folyik le. Mire a zárandokcsoportok megérkeznek, már sötét este van s minden zárandok kezében kicsiny, hegyes papírzacskóba bújtatott gyertya világít. A különböző csoportok külön-külön letelepednek a templom köré s éjfél hangos imádkozással, énekléssel töltik az időt. Pap ilyenkor nincs jelen s az elhangzó énekek is többnyire eredeti népi énekek, melyek legfeljebb az egyházi énekeknek a nép közé szivárgott s átalakult motívumait tartalmazzák. Az elnyújtottan éneklő, egy-egy falu keresztné köré telepedő, kicsiny gyertyákkal megvilágított csoportok szinte révületben izzó, vágyakozó hangulata a nehéz munkában megfáradt, egyszerű parasztnak magasabb erők felé való vágyakozását, önmaguk fölé emelkedését sugározza. Éjfélkor befejeződik az éneklés, a nyugovóra térő parasztnak a templom oltára felé meghajolva, ezekkel az egyszerű szavakkal búcsúznak: «Jó éjtszakát Szűz Mária». Másnap már az egyház hivatalos szertartásai következnek, de a parasztnak ilyenkor is megtalálják a maguk külön kapcsolatát Istennel. Különösen

a leányok keresik fel magányosan az ú. n. «Fekete Mária»-képet, mert az a hit járja, hogy aki búcsúkor e kép előtt imádkozik, az esztendőre férjhez megy. Délután már kevésbé áhítatos a hangulat, ilyenkor a templomkörüli sátrak felé fordul a figyelem, ahol mindenféle tarka csecsebecsét lehet vásárolni. A legények a szeretőjüknek mézeskalácsból készült rózsafüzért vesznek, amit a leányok természetesen nagy büszkeséggel akasztanak a nyakukba. Mézeskalácsszív, mézeskalácshuszár, színes gyöngy, sőt rikoltozó papírtrombita és egyéb zajos játékszer felé fordul a figyelem. Estefelé már szinte fülsiketítő lárma van, nyoma sincs az előző esti áhítatnak, a kapuk alatt zene szól s a fiatalság nekihevülten táncol. Íme, ismét a parasztélet polaritása. Az egymás után következő két este egymástól annyira eltérő hangulata mindkét esetben egyformán őszinte és egyformán jellemző is. De önmagában egyik sem az. A parasztok még egy napig sem tudnak énjük egy vágyának élni, mindig az egész ember vesz részt ünnepi felemelkedettségükben és jókedvükben csak úgy, mint ahogy a terhes munkanapokon is egész lélekkel szolgálják kötelességüket. Szertartásaikba ugyanazt a lelkületet viszik bele, amelyik egyébként is átfüti minden mozdulatukat. Amikor este azzal köszönnék el, hogy «jó éjtszakát Szűz Mária», akkor Szűz Máriát magukhoz közel érzik s valószínűleg saját hasonlóságukra éppen úgy képzelik el, mint egy jóságos, egyszerű parasztasszonyt. Mint ahogy ez ki is tűnik abból, hogy falusi templomokban, ahol az egyes mellékoltárok gondozását rendszerint egy-egy idősebb öregasszony vállalja, nem egyszer látni díszes parasztruhába öltöztetett, kicsiny Mária-szobrot. A gondozó öregasszony büszkén szokta mondani, hogy ő mos-vasal Szűz Máriára, vagy Szent Antalra, aszerint, hogy kinek az oltárát gondozza. Viszont az egyes képekhez fűződő hiedelmek is azt mutatják, hogy ők természetesnek veszik, hogy az Isten éppen az ő dolgaikkal törődik. Az is egészen természetes számukra, hogy rögtön a templom mellett, csaknem közvetlenül a vallásos révület percei után díszes csecsebecsét vásároljanak egymásnak s ünnepi hangulatuknak hangos vigadozással adjanak kifejezést. Nem a vallásos paraszt, vagy jámbor paraszt vesz részt a búcsún, hanem a differenciálatlan, komplex érzelmi életet élő paraszt, teljes érzelmi zsúfoltságával.

Ilyen alkalmakkor nem az egyházi szokás, hanem a benső felemelkedési vágy, a jobb utáni sóvárgás, az ünnepi felszabadulás, a változatosság igénye, egyes konkrét kívánságok és még sok más, talán szételemezhetetlen érzelmek hajtja őket. Ezek közül a néha ellentétes, zavaros, tarka érzelmek közül egyiket sem érzik méltatlanabbnak a másikinál s mindegyiknek egyformán utat engednek.

Érzelmeik, fantáziájuk, egész hitviláguk differenciálatlansága kitűnik egy másik népszokásból, a betlehemezésből is. Itt még komplikáltabb a helyzet, mert ebben a szokásban nemcsak az érzelmek, a fantáziaképek, a hiedelmek keverednek, hanem maga a szokás is egy ősi pogány szokásnak és egy keresztény jellegű szokásnak a keveredéséből keletkezett. Mintahogy Viski Károly rámutatott, a betlehemezés nem más, mint a téli napfordulóhoz kapcsolódó ősi pogány pásztorjátékoknak a karácsony egyházi ünnepe köré való terelése.

A betlehemes játékokat sok helyen felnőttek, máshol már csak gyermekek játsszák, néhol még a régi formákra élénken emlékeztető állati szőrökbe, kifeléfordított subába öltözve, máshol pedig fehér lepedőkbe burkolózva, színes papírsüveggel. Papírból készült kis templomot vagy jászolt, néhol egész kis bábszínházat hordoznak házról-házra a betlehemezők. A szereplők legtöbbször pásztorokat, öreg pásztort, angyalt, vitézt alakítanak. Mondókáikban vallásos énekek, világi dalok, naiv, áhítatos rajongás és cseppet sem ünnepi hangulatú anekdoták keverednek. Élénk, drámai huzavona, félreértések után a betlehemesek rendszerint útrakelnek, hogy elmenjenek Betlehembe, ajándékot vinni az isteni kisednek, előbb azonban a háziaktól hajtják be a játékosoknak járó ajándékot.

Ebben a végig eleven játékban ismét egész sereg motívum található. A régi pásztorhagyomány, a tél elűzése (a csaknem minden betlehemes játékban szereplő «öreg» a telet megtestesítő «vad ember»-nek az utóda), a keresztény élet legnagyobb eseményéről, a kicsi Krisztus megszületéséről való ünnepi megemlékezés, a játékos hajlam, nyers paraszti mókázás és nem utolsó sorban az ajándékgyűjtés indítéka. Már előre nagy örömmel folyik a készülődés, a betlehem elkészítése. A szöveget mindenki tudja, mesterséges betanulásról,

rendezésről szó sincs, minden természetesen s a legnagyobb rendben folyik le, mert a közösség a legkisebb eltérést is szigorúan számontartja. Hasonló rendezés nélkül megy végbe igen sok faluban pap nélkül, csak a parasztok részvételével a vasárnap délutáni litánia is. A látszólagos elrendezetlenségben a nép öntudatlan játékos érzéke nyilatkozik meg. Az ilyen litániák szintén népszokás jellegűek a mi értelmünkben, csak a keret egyházi és maga a szokás természetesebben illik bele a mindennapi életbe. Hiszen külső kényszerről valóban nem beszélhetünk például abban a kis felvidéki faluban, ahol sem pap, sem jegyző, sem orvos nincs s három hegy közé ékelt kicsiny templomban mégis minden vasárnap délután hagyományos rendben folyik a litánia. Előbb csak az öregasszonyok érkeznek meg, majd a sokszoknyás, suhogó ruhás menyecskék, akik a padokban és padok közt helyezkednek el, utána a leányok, akik a templom előtt gyülekeznek s mikor már bent az ima és éneklés régen folyik, egyszerre, meghatározott időben jelennek meg s szokott helyükön, az oltár körül állanak fel. Még később jönnek az egészen fiatal leánykák, apró, ringó lépésekkel felmennek az oltár lépcsőjére s legvégül jönnek a kint csoportosult legények, akik kétoldalt a fál mellett állanak. A kivonulás is fokozatosan s ugyanilyen rendben történik, soha senki sem szegi meg az íratlan, önként vállalt rendet. Ezek a délutáni ájtatosságok is csak részben szólnak a vallásnak, részben egészen más funkciójuk van. Ilyenkor veszi fel például a legény a szeretőjétől kapott hímzett kötényt, ezzel az egész falu tudtára adva az eseményt. Litánia után szokták az öregasszonyok a templom tövében a házasság korába kerülő párokat is összebordonálni, eldöntve, hogy kicsoda kinek a párja lesz, ami ellen nincs apelláta. A litánián az imádkozást és az éneklést is egy-egy öregasszony vezeti s a néphit sajátos komplex voltára jellemző, hogy rendszerint ezek az öregasszonyok a mágikus praktikák gyakorlói is egyszemélyben. Előfordul az is, hogy az előéneklő asszonyt, aki rendszerint a búcsúkra is vezeti a népet, a falu kimondottan boszorkánynak tartja. Keresztény vallás és mágikus hiedelmek szétválaszthatatlanul keverednek abban a sajátos lelkiségben, amit parasztvallásnak nevezhetünk. Mégpedig a számukra legnagyobb természetességgel keve-

rednek. Egyik alföldi faluban a Szent Antal-oltár gondviselője egy kuruzsló asszony, aki a törvény által tiltott gyógyításáért pácienseitől rendszerint terítőket kér, melyeket azután a legnyugodtabb lelkiismerettel helyez el Szent Antal oltárán. A ráolvasó mondókákban is igen gyakran szerepelnek imatöredékek, vagy a vallás más formulái. Pokolvert például úgy gyógyítanak, hogy a Miatyánkot mondják el s annál a résznél, mikor az imádságban odaérnek, hogy «úgy itt alatt a földön is», akkor a lefelé fordított mutatóujjokkal a földre böknek, mintegy ezzel mutatva az utat a betegségnek, hogy oda távozzék. Csonttörésnél pedig a következőket kell mondani: «Mikor Jézus a földön járt számon, átment egy kőhídon, megbicsaklott a szamarának a lába. Ekkor Jézus Urunk ráfűjt s azt mondta: úgy meg ne gyökerezék benne a fájás, mint a vaslánc Jeruzsálem kapujában meg nem gyökerezett.» A vallás és mágia keveredését bizonyítja az is, hogy a legtöbb naphozkötött babonás eljárásnak az ideje egybeesik a keresztény vallás dátumaival. Így pl. nagypénteken ki kell seperni az udvart s rossz cserepekkel, bádogedénnyel zajt kell csapni, hogy kígyót, békát távoltartsanak egész esztendőben. Szembajt legbiztosabban pünkösöd idején lehet gyógyítani a tiszaparti parasztek hite szerint. — Ilyenkor kilenc napon, úgy, hogy a kilencedik nap pünkösöd napja legyen, kora reggel, éhesen le kell menni a Tiszára, tiszta kendővel megmosni a szemet s háttal a víz felé fordulva be kell dobni a kendőt a vízbe, miközben azt kell mondani, hogy a betegség is úgy távozzék tőlem, mint ahogy ezt a kendőt nem fogom többé viszontlátni. Babona és vallás már szinte perverz módon kapcsolódik abban a szokásban, hogy a leányok karácsonykor éjféle miséről hazamenet szenteltvizet visznek a szájukban; otthon azzal lemossák az arcukat s úgy fekszenek le. Aki álmukban letörüli, az lesz a férjük. Sokáig szaporíthatnánk még a különféle bizonyítékait annak, hogy a parasztek globális, differenciálatlan szemléletében nincs külön keresztényi vallás és külön kép a természetfeletti erőkről, melyeket ők mágikusan képzelnek el, nem ismerve különbséget reális és irreális erők között. Minthogy a természeti erőket nem oki összefüggésükben, racionális kutatások alapján ismerik, hanem egyszerűen csak gyakorlatból s így az időbeni és térbeni érintkezés a pusztá

véletlennél nagyobb érvényre emelkedik szemükben, nem természetesen és természetfeletti, hanem egyszerűen csak magasabbrendű erőkben hisznek s így Isten fogalma magátólérthetően folyik egybe olyan erőkről alkotott fogalmaikkal, melyek valamely véletlen vagy már egy régebben kialakult hiedelem szerint számukra éppen olyan reálisak, mint az, hogy hirtelen vihar keletkezik. Istenben, a reális természeti törvényekben és az általuk megismertnek vélt mágikus erőkben egyformán hisznek s egyforma realitást tulajdonítanak nekik. Ezért ha az egyik erőben való hit megdől, rendszerint a másik is elveszti hatóerejét. Ahol pedig még életben van, ott egyforma erővel rendelkezik s mindenesetre annyira valóságos erő, hogy pl. egy ilyen falunak a litániáján elnyújtottan, csaknem földöntúli hangulatban imádkozó, boszorkánynak tartott öregasszonyai fanatizmusát tapasztalva, szinte kietlennek és reménytelenül sivárnak tetszik egy olyan falu atmoszférája, ahol ez a színes, komplex parasztvallás már többé nem élő valóság.

A szokásoknak három ismertetett csoportjával nagyjában ki is merítettük azokat az *egyéni* lelki tendenciákat, melyek ezeket a szokásokat életben tartják s amelyek a szokások gyakorlása közben az egyéni lélekben a cselekvés indítékait jelentik. A szokásokat azonban úgy definiáltuk, hogy azok *kollektív* cselekvési formák, hátra van tehát még, hogy megvizsgáljuk, micsoda lelki minőségek játszanak még közre s adják a szokások *kollektív* formáit. Tehát, hogy melyek azok a kollektívum, a közösség felé mutató tendenciák, amelyek itt szerephez jutnak, mégpedig egyrészt, mint az egyszer már kialakult szokások megőrzői, másrészt pedig mint új szokások kialakítói. Vizsgálunk kell továbbá, hogy egyáltalán mi a közösség szerepe az egyén magatartásával szemben. Természetesen most csak azokat a szociális tendenciákat vesszük figyelembe, amelyek a népszokások megtartásánál, követésénél és újabb szokások kialakításánál nagyobb szerepet játszanak. Mégpedig először azokat az okokat próbáljuk megkeresni, amelyek már kialakult népszokások megőrzését és az egyén részéről ezek követését eredményezik. A termelő munka szolgálatában álló és az ezzel kapcsolatos szokásoknál még a legegyszerűbb a helyzet. Köztudomású, hogy

nálunk a mezőgazdasági szakoktatás még ma is csak részben megoldott feladat s a múltban különösen elhanyagolt volt. Ez a tény már a kezünkbe adja sok szokás fennmaradásának a kulcsát. Ugyanis ilyen körülmények között a földművelő és pásztornépek a munkájuk elvégzéséhez szükséges ismereteket részben közvetlen tapasztalattal, részben az ősök tapasztalatainak átvételével szerzik. A szülőktől való tanulás inkább észrevétlen elsajátítás formájában történik, mintsem tervszerű tanítás formájában. A parasztok a gyermeket miniatűr felnőttnek tekintik, aki 5—6 éves korától komolyan résztvesz a felnőttek életében és munkájában, cselekedetei inkább csak fokozatilag és nem annyira minőségileg különböznek a felnőttekétől, így a kis gyermek már libalegeltetéssel, disznóórzéssel, még kisebb testvéreire való felügyelettel és más a ház körül adódó apró tennivalókkal komoly segítséget jelent a felnőttek munkájában. A gyermek ellesli a felnőttek munkamódját s amennyiben oktatásban, irányításban részesül, az sem annyira az oktatás kedvéért történik, hanem egyszerűen csak azért, hogy a gyermek a reábizott feladatot helyesen tudja elvégezni, így tehát a kész formák átadásáról van szó. A gyermek előtt nem igen nyílik tér egyéni invencióinak megvalósítására, hanem mintegy észrevétlenül, különösebb nevelés nélkül belenő a felnőttek társadalmába s ezzel a felnőttek szokásaiba is. — A formák megőrzése tehát egyrészt a nevelés mechanizmusának következménye, mely ily módon mintegy beidegzi őket; egy kis túlzással azt mondhatnók, hogy a gyermekek viselkedését eleve ezeknek a formáknak megfelelően kondicionálja. Ez azonban legtöbb esetben nem jelenti a munka észszerűtlen, egyszerű mechanizálását. A gyermekkorban elsajátított formáknak a felnőtt korban való megmaradását az is elősegíti, hogy ezek a formák rendszerint évszázados tapasztalaton alapulnak. Az a művészkedő, faragó pásztor például, aki ostor-nyél, pipa, evőeszköz stb. faragása céljára más és más minőségű fát választ, lehet, hogy most már csak azért teszi ezt, mert «így szokás», ebben a szokásban azonban hosszú esztendő tapasztalata és anyagismerete van elrejtve. Ugyanígy pl. a különböző földrajzi típusú vidékek házformái is kötelezővé és szokássá váltak s ma már vakon követik ezeket a formákat,

melyek azonban ismét az illető vidék ismeretét és a rendelkezésre álló anyagok legtökéletesebb ismeretét rejtik magukban. Kötelező, de egyben célszerű is tehát ezeknek a szokásoknak a megőrzése mindaddig, míg a fejlődő élet más újabb ismeretek és változó körülmények következtében ki nem irtja a régi tapasztalatokat. Hogy a szokások e csoportjának megtartása valóban ilyen okokra vezethető vissza, kitűnik abból, hogy a modern mezőgazdaság térhódításával eltűnnek. Eltűnésük természetesen nem megy gyorsan és zökkenő nélkül.

Az ünnepi szokások némelyikét szintén hasonló lelki okok konzerválták. Így az arató és szüreti ünnepek népszokásait. Amint a munka módját átveszik a felnövő fiatalok az öregektől, ugyanúgy megszokják érzelmeik, hálaadásuk, ünnepi hangulatuk kifejezési formáit is. Különösen addig, amíg azok eleven funkciót teljesítő cselekedetek s így valóban évről-évre átéliük őket. A közösen átélt élmények közös formákhoz rögzítődnek s forma ismétlődésétől az élmény ismétlődését is várják. Ez az, amit a társadalmi lélektan másodlagos hasonulásnak nevez.

Az etnográfia által az *egyéni* élet szokásainak nevezett népszokásoknál, mint láttuk, legtöbb esetben a szerelmi tendencia és az öndokumentáló tendencia voltak az egyén részéről a lelki hatóerők. Legcélszerűbb lesz a konzerváló tényezők kikutatása céljából részleteiben is szemmelkísérni egy ebbe a körbe tartozó népszokást, például a parasztlakodalmat, melyben mindkét tendencia erősen szerephez jut. A lakodalmi szokások területén is igen nagy variációt találunk. Jelen esetben egy palócfalu lakodalmi szokását fogjuk ismertetni. A házasságkötések idejét is szokás szabályozza, amennyiben a legtöbb lakodalmat ősszel tartják. Ez a szokás egyszerű gazdasági okokra vezethető vissza, mert ilyenkor már betakarították az évi termést s bor is van bőven. Ebben az időszakban minden szombaton van lakodalom s a falu fiatalsága számára ez az idő jelenti a parasztfarsangot, mert a falu minden leánya és legénye végigtáncolja, végigmulatja az összes lakodalmakat. A hívogatás már az előző héten folyik s péntek este a vőfélyek még egyszer végigjárják az egész falut, rigmusos mondókával invitálva a lakodalomba. Szombaton reggel hangos énekszóval indulnak a vőlegény násznagya és vőfélyei a menyasszony

házához. Ott a násznagy szép rigmusokkal, a szakaszok, után tusthúzó zenei kísérettel kikéri a menyasszony ágyát. A szép mondókának azonban nem sok foganatja van, mert a menyasszony násznagya, vőfélyei s egész házanépe hangosan ellenzik a kérők szándékát. Csak pénzért hajlandók odaadni a menyasszony ágyát s hosszas alkudozás kezdődik. Ideges hangú s az avatatlan előtt komolynak látszó veszekedés után a vőlegény emberei összeadnak 5—6 pengőt, mire a vőlegény nyoszolyóleányai, akik már eddig is alig türtőztették magukat, szétkapják a menyasszony szépen feldíszített párnáit s mindenki egy-egy párnát magasra tartva, indul az ajtó felé. Az utcán szépen felsorakoznak, utánuk pedig a menet legvégén a menyasszony keresztanyja viszi a dunnát, nagy lepedőbe kötve. Otthon nagy diadallal fogadják a muzsikaszóval érkező menetet s a keresztanya szépen felveti az ágyat, legfelül ráterítve a drága, díszes sátoros lepedőket, melyeket az életben nem fognak másra használni, mint csak reprezentációs célokra, mint ahogy azt már előzőleg láttuk. Közben a menyasszony is, a vőlegény is ünneplőbe öltözik s kezdődik a búcsúztatás, mindkét háznál külön-külön. Ez a jelenet a legdrámaibb az egész játszadózásban. A násznagyok szabályos rigmusokban búcsúztatják a házasulandó fiatalokat, sorban: apjuktól, anyjuktól, testvéreiktől, minden rokonuktól, barátaiktól. Amint a násznagy egy-egy versszakban rátér az apára, anyára és sorban a többiekre, minden említett szereplő zokogva sírásra fakad. Komoly férfiak úgy sírnak, ahogy talán egy igen nehéz csapás terhe alatt sem sírnának. Itt azonban az izzó hangulat, a közösség együttes lélekezése még az idegent is magával ragadja. A búcsúztatás végeztével a menyasszony csakhogy a lelkét ki nem sírta, mintha legalább is valami nagy szerencsétlenség elébe menne. Búcsúztatás után a templomba mennek s innen rövid időre az egész gyülekezet a menyasszony házához megy. Ebédre azonban már ismét szétválnak. Mindkét háznál nagy ünnepi lakoma van, az egyes tál ételeket a vőfélyek hordják be s az első vőfély mindegyikhez verses beajánlót mond. Ebéd után az öregek bent maradnak a szobában beszélgetni, a fiatalok pedig az udvaron táncolnak. Este mennek a menyasszonyért. Mire a menyasszonnyal visszaindulnak a vőlegényes házhoz, már

koromsötét van. A vendégek gyertyákat visznek a kezükben s elöl, középen büszkén viszi az első vőfély a gyönyörű, hatalmas örömkalácsot. Ez egy csaknem méteres átmérőjű, hatalmas, pirosra sült kalács, melybe kereken mintegy húsz, méteres pálcá van szúrva, melyeket előző este a menyasszony barátnői díszítettek fel színes papirosvirágokkal, tarka szalagokkal. — A pálcák tetején kicsi, tésztából sült galambocskák vannak. Az örömkalács után viszik hosszú menetben a rokonok által hozott tortákat, kalácsokat, feldíszített sültcsirkéket, libákat, kacsákat. Nagy örömrivalgás fogadja a megérkezőket s utána a vőlegény házánál tovább folyik a multság, tánc. Éjfélkor levágják a menyasszony fejéről a koszorút s a bérmakeresztanya kontyba tüzi a fiatal menyecske haját, aki ettől kezdve asszonynak számít. Közben folytatódik s egészen másnap reggelig tart az ivás és a tánc. Ilyenkor alakulnak ki a következő esztendőben összeházasodó párok. Sajnos, ez azonban nemcsak a fiatalok részvételével történik, mert a ház konyhájában összeülnek az öregasszonyok s ők válogatják össze a rang és vagyon szerint összeillő párokat. Mikor egy-egy pár sorsáról határoztak s ha az illető legény nem annak a leánynak udvarol, akit majd feleségül kell vennie, a keresztanyja behívja, megmondja neki, hogy kit szemeltek ki párjául s a táncolók közé ilyenkor szomorú szívvel visszatérő legénynek többé nem szabad, hogy a szeretőjét táncoltassa, hanem ettől kezdve a kiszemelt leánnyal táncol. Csak néha fordul elő, hogy a legény nem törődik bele sorsába s ilyenkor rendszerint súlyos konfliktus támad s az is megtörténik, hogy a jókedvvel indult multság véres verekezésbe torkollik. De a fiatalok már rendszerint előre tudják sorsukat s beletörődve abba s a kora reggel óta tartó kavargásba, táncba belefáradva, szinte öntudatlanul folytatják az örvénylő, kábító multságot. Aki ilyenkor látja a falut, az eresz alá akasztott lámpák fényében, szinte beleszédül az előtte gomolygó, színes áradatba s azt hihetné, hogy a levegőben izzó irracionális feszültség hirtelen valami csodaszigetre varázsolta. A leányokon suhog a 15—20 szoknyából álló színes ruhatömeg s fiúk és leányok, térdigérő csizmáikban, a fáradtságtól és bortól kábultan csak még forróbban táncolnak, forognak az örvénylő áradatban. Egy ilyen lakodalomnak sok tanulsága van

a társadalmi lélektan kutatója számára. Legszenbetűnőbb itt is a tendenciák és az érzelmek differenciálatlansága s ennek a népszokásnak sokoldalú funkciója. Az élet, a szerelmi élet nagy fordulópontjának, az esküvőnek megünneplése csak egyik cél. Emellett megtaláljuk ismét a színekben, anyagokban tobzódó öndokumentációt s ugyancsak megtaláljuk az eseményre éhes változatosságigényt is. De igen fontos funkciója a lakodalomnak a házasulandók sorába kerülő fiatalság összehozása s az egészen fiatalok, mégcsak éppen serdülők szórakoztatása. Ilyen alkalomkor, bár szintén kötött formában, szabad útnyílik az érzelmek nyilvánításának is és ebben találjuk egyik legjelentősebb funkcióját, mégpedig olyan funkcióját, mely a közösségi étellel szoros kapcsolatban van. Mint már eddig is több példán láttuk, a parasztok érzelmi élete igen komplex, differenciálatlan képet mutat. De nemcsak különböző, hanem gyakran ellentétes érzelmek is összefonódnak, amit a barátságos multságoknak hirtelen gyűlölködő verekedéssé fajulása is mutat. Különösen a szerelem és gyűlölet lakozik közel egymáshoz lelkükben. Érzelmi életük mindenesetre sokkal inkább lappangó feszültségeknek, antinómiáknak zsúfolt keveredése, mintsem kikristályosodott, öntudatos érzelmek harmonikus viszonya. Talán ez az egyik oka annak is, hogy a parasztok alig beszélnek néha nagyon is gazdag érzelmeikről s szókincsükben is alig találunk idevonatkozó kifejezéseket. Talán a nehéz munka, a természeti erővel folytatott közvetlen küzdelem is oka annak, hogy a paraszt nemcsak hogy nem beszél, hanem szegyei beszélni érzelmeiről, sőt egyáltalán érzelmeit is szégyenli. Mintha a komoly munkában erős felnőtt egyszerre gyermekké, zavart, félszeg serdülővé válnék, mihelyt egyéni érzelmeiről esik szó. Minthogy azonban érzelmei igen is vannak s ezek valamilyen formában való kifejezése is szükséges, igen nagy segítséget jelentenek a kollektív formák. A közösség által egyszer már elfogadott szavak és módok alkalmat nyújtanak az egyéni érzelmek kifejezésére, viszont mintha minden más mód kerülendő lenne. Ezért van az, hogy pl. az esküvőt megelőző napon még a legnagyobb idegességgel folyik a munka, semmi különösebb megilletődés nem tapasztalható a szereplőkön s másnap mégis a legnagyobb érzelmi kitéréseknek

lehetünk szemtanúi. Sőt a menyasszony még korán reggel, amíg a búcsúztatásra nem kerül a sor, házi ruhában szorgalmasan végzi teendőit, apró jószág után néz, az étel készítését ellenőrzi, kelengyéjét rakosgatja s csak az utolsó percben öltözik fel díszes esküvői ruhájába. Mikor azonban megjelenik a búcsúztató násznagy s elkezd verses mondókáját, a primitív és más esetekben már oly sokszor hallott, sőt a legtöbbször által kívülről ismert szavak egyszerre teljesen erre az egy alkalomra íródott, csak nekik szóló jelentőségűvé válnak s minden szereplő a maga legindividuaisabb érzelmeit érzi általuk kifejezve. Hirtelen, mintegy parancsszóra megnyílnak az érzelmek kapui, melyeket eddig a legnagyobb ügyességgel rejtegettek s a felnőttek úgy sírnak, mint a gyermekek. Mintha a temérdek energiát igénybevevő munka alól felszabaduló parasztok, akik valóban oly kevésbé törődhetnek egyéni lelki problémáikkal, a valóságban is kezdő gyermekekké válnának, mihelyt érzelmeik nyilvánítására kerül a sor. Kezdőkkel, akik csak akkor érzik biztonságban magukat, ha már kialakult formákhoz ragaszkodhatnak. Talán hasonló okai vannak annak is, hogy a legkötöttebb cselekvésformák éppen olyan területen alakultak ki, ahol a legtöbb érzelmi momentum szerepel, vagyis a szerelmi életben. Az idevonatkozó és már eddig ismert formákon kívül a bizonyító példák egész tömegét hozhatnók még fel. A leányok incselkedésének, a legények udvarlásának, látogatásának nemcsak formája, hanem ideje is meg van szabva. Minden szituációnak megfelelően kialakulnak a szokások, melyeket amíg élnek, az egyéni gyakorlat minden esetben teljesen egyénivé és újra és újra átéltté alakít. Nehéz kérdés például, hogy a Hortobágyon legeltető pásztorok, akik magányosan élnek a pusztán, nyolc hónapon keresztül, hogyan látogassák meg szeretőiket. Természetesen erre is van formula, mert azt egyetlen pásztor sem vallaná be magától, hogy vágyik a kedvese után s egyszerűen elmegy és meglátogatja. Ehelyett a csikósoknál például az a szokás, hogy a csikósbojtár estefelé valahogyan megvadít és lehajt egy lovat. Erre természetesen utána kell menni s lókeresés ürügye alatt elvágat a csikósbojtár, elmegy a szeretőjéhez s éjjel vagy másnap nagy diadallal hozza vissza a megtalált lovat. Ugyanígy egy nem is olyan nagyon ártatlan család-

nak a közösség által szentesített formája az, amit a matyók rókafogásnak neveznek. Ha a legénynek nincs pénze, hogy a kedvesét bálbavigye, ezt a viláért sem vallaná be az apjának, érzelmeire hivatkozva, hanem éjjel belopódzik a saját magtárakba s búzát lop onnan, abból a búzából, melynek termeléséért maga is alaposan megdolgozott. Az ellopott búzát eladja s az árát a szeretőjére költi. Mindenki tudja ezt s szemethúny-nak felette, hiszen kényelmesebb elintézése a kérdésnek, mint az érzelmeiről beszélni. A szerelmi és erkölcsi élet szokásait, törvényeit életben tartja a közösség bírálata is, mely minden egyéni eltérést rögtön észrevesz és helytelenít. Ebben természetesen szerepe van a meglehetősen egyhangú életet élő egyének szenzációéhségének is, akik minden, a megszokottól való kis eltérést eseménynek tekintve, szóbeszéd tárgyává teszik azt és élesen bírálják. A megbírálás mértéke pedig természetesen nem a deontológia világába tartozó, önmagáért való jó, hanem éppen a kialakult szokások, melyek a parasztközösség erkölcsi szemléletének kifejezői és íratlan törvényei.

A mágikus cselekedetek, rontás, kuruzslás, a termelés menetét elősegíteni hivatott cselekedetek, szerelmi praktikák fennmaradásának és kollektív érvényének sajátos külön okai is vannak. Első és természetes oka az illető szokásokat kitermelt szemléletnek, világnézetnek még mindig érvényes volta. Ahol még ma is a tiszta tapasztalatokon alapuló és racionális ellenőrzés nélkül, pusztán téves általánosításokra szorító és a véletleneket jelentőségükön túl figyelembevevő ismeretszerzés a tudás legjelentősebb forrása, ott még ma is él a mágikus szemlélet. Ahol pedig hatásosabb iskolai oktatás, iskolán kívüli népművelés, rádió, nyomtatott betű, kereskedelem, utazás vagy más városi hatás lassan elterjesztette az ismeretszerzés más módjait is, ott a régi globális szemlélet öntudatosabb eszmélésnek adta át a helyét s a mágikus szokások is eltűntek, vagy fokozatosan eltűnnek. Ez a tény önmagában is jelzi, hogy mi ezeknek a szokásoknak a konzerválója olyan helyeken, ahol azok a néphitnek megfelelően még élő, valóságos szerepet játszanak. Emellett azonban még két más konzerváló momentumra is rámutathatunk. Ezek egyike az ú. n. totalitás elve. Az előbb említett alkalmazási körök bármelyikébe tartozó

praktika vagy szokás csak úgy jár eredménnyel — a néphit szerint —, ha az minden apró részletében pontosan betartatik. Ez pedig nem egyszer igen nehéz feladat. Itt van pl. a tehén megrontásának a gyógyítása. A tehén megrontása azt jelenti, hogy valamely öregasszony, aki a családra haragszik, titkos praktikákkal megrontotta a tehenet, úgy hogy az vagy egyáltalán nem ad tejet, vagy véres a teje, vagy pedig s ez még az enyhébb eset, ha t. i. elvette a tejhasznát, ami azt jelenti, hogy a tejének nincs főle. Ha ilyesmi történt — márpedig hogyan fordulna ez elő minden tehénnel —, akkor ez ellen egyes vidékek hiedelme szerint a következőképen lehet védekezni. A megrontott tehén beteg tejét egy disznó vályúba kell önteni s meg kell csapkodni olyan csipkerózsa-ággal, amely friss hajtású s még nem ült rajta madár. Ha már most a leggondosabban végrehajtják is a műveletet s eredmény még sincs, könnyen arra lehet fogni a sikertelenséget, hogy nem volt megfelelő pl. a rózság, hiszen ki tudná azt ellenőrizni, hogy melyik ágon ült már madár s melyiken nem. Néha azután a véletlen is közrejátszik s a véletlent a parasztok természetesen a maguk elképzelésének megfelelően magyarázzák. Egy vidék néphite szerint, ha a megrontott tehén tejét vályúba öntik és baltával vagdossák, akkor meg kell jelennie annak, aki a tehenet megrontotta. De megjelenhet a bűnös boszorkány macska, ló, szamár, sőt szalmaszál képében is. Természetesen egy tanyai vagy falusi udvaron alig képzelhető el, hogy az említett figurák valamelyike meg ne jelenjék hosszabb, rövidebb idő alatt s ezzel a babona tekintélyét meg nem erősítené. A totalitás elvén és a véletlenekben nem hívó szemléleten kívül elősegíti a praktikák fennmaradását az is, hogy éppen, mivel a praktikák igen bonyolult eljárását nem mindenki tudhatja, ez a tudomány rendszerint egyes személyek, többnyire öregasszonyok, de nem egy esetben öreg férfiak birtokában van, akik rendszerint ki is használják tekintélyüket, megőrizvén a reájuk szállott titkokat. Félelem és egyben tisztelet veszi körül ezeket az embereket s ez az atmoszféra részben már biztosítja, hogy az általuk gyakorolt szokásokat ne tekintsék jelentékteleneknek. Az egyes emberek személyéhez fűződő titkok továbbadása csak a családon belül történhetik meg és súlyos átkok fenyegetik azt, aki idegennek

elárulja a titkot. Mindez a rejtély nimbuszát vonja ezek köré a szokások köré, ami a misztikumra hajló lélekben már önmagában is jelentőséget tulajdonít a mágikus szokásoknak.

Vizsgáljuk meg végül, hogy mi a lelki rugója a régi szokások átalakulásának és az új szokások kialakulásának? Itt nem az eredet kérdésére gondolunk, hanem azokat a lelki rugókat kutatjuk, amelyek valamely újabb szokás kialakításánál szerepet játszanak. Az új népszokások kialakulása és a meglévők módosulása természetesen sohasem megy végbe konfliktusok nélkül. Ezek néha csaknem észrevehetetlenek, néha azonban komoly megrázkódtatást jelentenek. A konfliktusok lényegileg a következő tendenciák összeütközéséből keletkeznek: a közösség konzervatív tendenciája és az új körülmények teremtette szükségletek, vagy a közösség konzervatív tendenciája és az egyéni invenció. A második csoportba tartozó jelenségek főképpen a szokások módosulását mutatják. Ennek a mechanizmusa megfigyelhető egy-egy szokás reprodukálása, vagy akár csak egy-egy népmese újra való elmesélésénél. Soha tökéletesen nem ismétlődik ugyanaz a szokás vagy elbeszélés, mégpedig azért nem, mert, amint láttuk, minden ilyen cselekedet, bár kötött formák szerint történik, mégis a cselekvő egyén számára primer kifejezési forma s éppen ezért minden egyes új alkalom ismét individuálissá teszi. A cselekvő személy vagy személyek nem egy holt, rögzített formát akarnak reprodukálni, hanem önmagukat fejezik ki rajta keresztül. Ez pedig kétségkívül változásokat hoz létre a kötött, de nem rögzített formában. A hallgatóság, amely a népszokások alkalmával sohasem teljesen passzív, azonnal kifejezést ad tetszésének, vagy helytelenítésének és ez az azonnal, elevenen kontrolláló közösségi ítélet az, amely megszabja a változtatás formáját. Ha valaki a cselekvő vagy beszélő személyek közül indokolatlanul elhagy a szövegből, vagy a szokottól eltérően cselekszik, akkor azonnal beleszólnak és helyreigazítják s ezzel a régi formát konzerválják. Ha azonban valaki az aktualitásnak megfelelően, indokoltan változtat, akkor a közösség hangos tetszésnyilvánítása, spontán reagálása már szentesítette is a megváltoztatott formát. Igen érdekes megfigyelni pl. egy népmese elmesélésénél, hogy a mesélőt hogy

korrigálják, ha a már sokszor hallott, de mégis mindannyiszor ismét átélt meséből akár csak egynéhány szót is elhagy, vagy másképpen mond. Viszont ha a mese folyamán, erre alkalmas helyeken, pl. a befejezésnél a mesélő belekeveri a mese szereplői közé a jelenlévőket, vagy valamely, a közösséget foglalkoztató aktualitást, hangos nevetéssel helyeslik és elfogadják a módosítást. Már sokkal komolyabb konfliktusokat hoznak létre a megváltozott körülmények. Ha az új körülmény, mint pl. annakidején Magyarországon a kereszténység felvétele más kultúrák szokásainak az átvételét kívánja meg, akkor az átvétel csak abban az esetben lehetséges, ha a közösség a maga lelki alkatának és igényeinek megfelelően szelektál. Csak azokat a szokásokat vagy esetleg csak szokáselemeket veszi át, amelyek neki megfelelnek és a közösség intézményeibe eleven funkciót teljesítve beilleszkednek. Az átvétel természetesen akkor sem teljes, hanem a közösség az új szokást a maga hasonlatosságára átalakítja, a maga életformájába, mint elemet beleolvastja, így a keresztény szokások átvétele természetesen teremtette meg az ősi, napforduló szokásához kapcsolódva a betlehemezés szokását, míg pl. a nyugatról jövő, karácsonyfa állítás szokását máig sem vette be a paraszttársadalom, holott ez a szokás Magyarországon a városi életben már teljesen általános. Ha nem más kultúráknak a szokását veszi át a közösség, hanem egyszerűen csak a körülmények változnak meg és teszik feleslegessé, vagy éppen hibássá a régi szokásokat, talán ebben az esetben jönnek létre a legnagyobb konfliktusok. A közösség nehezen találja meg az új formát és ha az már megszületett, akkor is még hosszú ideig kell küzdenie a régi uralmával. Erre példa lehet a következő: Az egyik alföldi tanyavidéken, ahol még mindig szokásban van az, hogy a házasságot a szülők gazdasági szempontok szerint határozzák el, a nép annyira elszegényedett, hogy valóban nem sok gazdasági indokltsága van annak, hogy az egy-két holdas vagyon miatt a fiatalok lemondjanak szerelmükről. Kialakult az a szokás, hogy a fiatalok megszöknék hazulról s mikor már egy néhány hónapig együttéltek, törvénytelenül, esetleg az első gyermek megszületése után, a szülők, akik természetesen a konzervatív elemet képviselik, kénytelenek beleegyezni a házasságba. Az új szokás,

a megszökés ma már csaknem teljesen általánossá vált ezen a vidéken, szomorú példájául annak, hogy néha milyen ferde helyzeteket teremt a falu mai nyomorúsága.

Súlyos, az egész közösség életére ránehezülő parasztragédiák születnek a nép körében jelentkező lelki eltávolodásokból. Mikor egy-egy komoly parasztanya kétségbeesetten és tehetetlenül panaszolja, hogy a katonaviselt, városjárt, iskolázott fia «nem hajt a régi szokásra», szembeszáll a közösség véleményével, olyankor a tragédia szereplői a maguk egyéni jelentőségén túlnöve, nemcsak az egész paraszti társadalom, hanem a civilizáció útján fejlődő egész emberiség szimbolikus figuráivá válnak. Két világ, két különböző életmód törvényei összeütközésének tragikus képviselőivé lesznek. Az egyik világban az évszázados tapasztalatok, gazdasági kényszer, empirikus, mágikus szemlélet, egyéniséget és főként egyéni érzelmet csak a közösség kötött formáiban megtűrő, minden cselekedetet szabályozó életmód íratlan törvényei vívják érvényesülési harcukat, a közösség konzervatív tendenciájába, mint mentsvárba kapaszkodva. A másik világban a megváltozott életkörülmények, az újonnan feltárult, eddig ismeretlen lehetőségeket kínáló, a paraszti életen túl mutatkozó élet, az ezzel összefüggő racionális ismeretszerzés és főként az egyén növekvő individualitása, egyéni invenciója követeli a maga jogait. És ez a tendencia is megtalálja a maga létjogosultságának végső lelki alapjait a közösség örökké éhes változatosság-igényében. Hogy ma ezekből a küzdelmekből csak negatívumok születnek, az nem jelenti ezeknek a tendenciáknak a teljes összeegyeztethetlenségét. Az eredmény kielégítő volta attól függ, hogyan fognak ezek egymással szemben egyensúlyba kerülni. Hiszen a közösség élete sem lehet más, mint az egyéni élet: ellentétes törekvések következtében beálló folytonos egyensúlybomlás, éles diszharmoniak sorozata, melyeket azonban mégis valami egészséges központi szervezethez húz vissza a túlságos kilengésektől. A parasztközösség életében most egy túlságosan kilengő, diszharmonikus állapotnak vagyunk szemtanúi s a kérdés az, hogy vajjon e túlságos diszharmonia után mikor és hogyan tudja a parasztság ismét visszanyerni a kiegyensúlyozottság állapotát.

Tomori Viola.